

Слободан Ђ. Продић^[1]

Факултет за европске правно-политичке студије
Београд (Србија)

УДК 323.1:811.163.41'272

811.163.41:003.349

Оригинални научни рад

Примљен: 14.07.2023.

Прихваћен: 08.08.2023.

doi: 10.5937/napredak4-45517

Ћирилица између религије и политике

Сажетак: Једна од особина ћирилице као писма јесте и то да је она, од самог настанка, изложена сваковрсним нападима са циљем њеног делимичног или потпуног одстрањења. Као писмо настало из потребе ширења православне вере међу словенским народима, ћирилица је сметала и смета онима који су, суштински, противници хришћанства. Борба против Цркве, када говоримо о простору Балканског полуострва, подразумевала је и подразумева борбу против ћирилице. Видови ове борбе су различити, али неретко сваки од њих у основи има и политичку позадину. На тај начин може се говорити и о томе да је ћирилично писмо већ вековима уназад на мети различитих завојевача, који су, сваки на свој начин, настојали и настоје да искорене православни хришћански идентитет како српског, тако и других народа чије су постојање и опстанак суштински везани и за њихово писмо и језик.

Кључне речи: Срби, ћирилица, идентитет, православље, политика

Уводне напомене

Ћирилица представља својеврстан цивилизацијски феномен. Један од разлога за овакву, само на први поглед смелу тврдњу јесте околност да она и данас, када говоримо о простору Европе као месту на којем је ћирилица настала, и даље остаје изложена мање или више отвореним верско-политичким нападима. Циљ ових напада био је и биће одстрањење из употребе ћирилице као писма, а по могућности и њено потпуно уништење. Разлози за један овакав крајње деструктиван однос према једном писму истовремено су и разлози због којих се

већ вековима уназад води константна борба против народа који употребљавају ћирилично писмо, против њихове религије, њихове културе, њиховог идентитета... Истрајавање на очувању ћирилице и њеној употреби од најширих друштвених слојева, значајан је корак који као народ можемо учинити, и то уз мало труда и подстицаја политичких структура, поготово у времену у ком се тренутно налазимо, тј. у времену интензивног труда да се смање и чак потпуно одстране идентитетске особености српског народа зарад прихватања вредности које са собом доноси конзумеризам са својим изазовима и искушењима.

[1] porodicaprodic@gmail.com

А Б Г Д ТЫ БЫ СЯ ПОМИ. С Т

И С Т И Н Н Е П Р И З Р Е Ш И Т

С И С О М Н Е Т С Л О В О И С Л О

Д А С Т В О У Е Т Л О С В Е Т Т Я Н Е С

К О В Т Ш Б Я Н

С В Е Т Л И С Т И Н Ы Н И Н Ж

Б Л Е Т С Л О В О Н С Е Б Е К И

П Р О С В Е Щ А Е Т Ъ В С А К О Г О У Л И С

С И С О М Н Я Ш Б Я Н В С А Т Ъ М

Г Р Е Д О У Ш А Т О В Ъ М Н Я К В М И

К Е Н Ш Е Н Е С У Н Е Г О М Е

Р Е И М Н Я Т Ъ М Б К И Н

Б Я И Н Т У Т О Ж Е Е Ж Е Б И

М Н Я С Г О Н Е П О З Н А В К С К О

В Т О М Я Ж И К О Т Ъ Е Т И

С П Р Я Д Е И С К О Н Е Г О Н Е П Р И Е М

Ж И В О Т Ъ Е К С В Т Ъ Т Ъ Л И С О

С А И К О Ж Е Н Х У П Р И Е Т Ъ Н Д Я

М Я Н Е К Т Ъ Б К Т Ъ М Я

С Т Ъ И М Ш Б Л Я Т Е Д О М Я С О

С К И Т И Т С А И Т Ъ М Я С О

Ж И Е М Я К Е Н Т И К Ъ Р О У Ю Ц И И

Н С О Б Е Т Ъ Н Б И Т Ъ С Ъ П О

М Я К Ъ И М Я С О Н Ж Е Н Е Ш Ъ

С Л Я И Ш Ъ Б Я И М С А М Я

К Р Ъ К Е Н И Ш Ъ П О Х О Т И П Л Я

И Ш Ъ С П Р Я Д Е К Ъ С В Е Д Я

Т Ъ С К Н Е И И Ш Ъ П О Х О Т И М

Т Е Л Ъ С У Б О Д Я С К Т А К Т Е Л Ъ

Ю Ж Ъ К Н Е Н Я Ш Ъ Б Я Р О Д И

С Т В О У Е Т Л О С В Е Т Т Е Д А В С И

Ш А С Е Н С Л О В О И Л Ъ Т Ъ Б Ъ

К Т Р О У И М Ю Т Ъ И М Я Н С Е Я

И В Ъ С Е Л И С А В Ъ М Я С Ъ Н В И

Т Ъ С В Е Т Т И Н Я Д В Е Д Я Т Е

Д Ъ Х О М Я С Л А В О У Б О Г О С Л А В Ю

СВѢДѢТЕЛЬСТВОМЪ НѢ
ВѢМЪ КОИ СУНЪ ПОДЪТЪ
ВѢДѢТЕЛЬСТВО ЕЖА СЪДѢ
ТЕЛЬСТВОМЪ НѢ БЫ ПО
СЛАСТЕ КЪ НОВА ПОУ НѢ СЪДѢ
ТЕЛЬСТВОМЪ НѢ СЪДѢ
ЗАЖЕ НЕ ШУЛѢ СЪ СЪДѢ
ЛЪСТВО ПРНЕМЛЮ НѢ СЪ ГЛЖ
ДА ВЪ СЪ ПРЪКЪ ЮДЕТЕ ОНЪ СЪ
СЪ ТНАЛННІ СЪ СЪ ТЕНГО
РЕ НѢ КЪ ЖЕХОТЪ СЪ СЪ ДА
ДОКАТНѢ СЕ ВЪ ГОДННЮ СЪ
ЕННІ ТЕГО АХЪ ЖЕ НМА М
СВѢДѢТЕЛЬСТВО КОЛОЕНО
НОВА ДѢЛА МОХІ ЖЕ ДІ СЪ
МНѢ ШЦѢ ДА СЪ ВЪ РШЮЕ ТИ
ДА ДЛА ЖЕ Т КОЛЮ СЪ ДѢ
ЛЪСТВОМЪ НѢ СЪ СЪ
ЦА МЕНО СЛА Н ПО СЛА ВЪ М
ОЦѢ СЪ СЪ ДѢТЕЛЬСТВО КО
МНѢ НН ГЛА СЕГО НН ГДѢ
ЖЕ СЛАШАСТЕ НН ВЪ ДѢ НН
ТЕГО КН ДѢСТЕ Н СЛОВЕСА ГО

НЕ НМАТЕ ПРЪ СЪ КАЮ
ША ВЪ СЕ КЪ ЗА НЕ АГО ЖЕ
ТЪ ПО СЛА СЕМ ІЮ КЪ ВЪ РН
НЕ А МЛЪ ТЕ НН СЪ ПЪ ТИ
ТЕ КН НН ГН ТИ СОВЫ МН
ТЕ КН НН ХЪ МЪ ТН ЖН
КОУ БЪ ТУ НН НН ГН СЪ
ТЪ СЪ ДѢТЕЛЬСТВОМЪ
ЦЕ СЪ МНѢ НН СЪ ОЩЕ ТЪ
ПРН ТНІ СЪ МНѢ ДА ЖН
КОУ ОНМАТЕ СЛА ВЪ Ш
УЛѢ СЪ НЕ ПРНЕМЛЮ НН
РАУ ЮМЪ РЪ ВЪ ТИ СЪ ЛЮ
СЪ СЪ СЪ ЖЕ НН СЪ МАТЕ КЪ
СЪ СЪ ЯХЪ ПРН ДІЮ КЪ М
ОЦѢ МЪ СЪ НН НЕ ПРНЕМ
ЛЪТЕ МЕНЕ АЩЕ НН ПРН
ДЕТЪ ВЪ НН СЪ СЪ КО СЪ
ПРНЕМЛЪТЕ СЪ СЪ СЪ
МЪ ЖЕ ТЪ СЪ ДОКАТНѢ СЛА
ВЪ ДОУ ГЪ Ш СЪ ДІЮ ТИ ПРН
СЪ МАЮ СЪ НН СЛА ВЪ Ш КН
КОУ СЪ ДІЮ СЪ НН ЖН ТЪ НЕ

Фотографија 1:
Мирослављево јеванђеље:
страница бр. 3, осамдесете
године 12. века, Манастир
Хиландар, пергамент, кожни
повез, 42,8 x 29,7 x 7,5 cm,
инв. бр. 026_1536

Извор: збирка Народног музеја
у Београду

ВСРЪ · Е · Н · Е · Ш · Ъ · М · А · Т · Л · А · Р · Н
ВШ · С · Л · Ы · Ш · А · В · Ы · Н · Р · О · Д · Ы · Т · У · Т ·
В · О · Р · О · В · Л · А · С · Т · Ъ · Ц · Ъ · С · Л · У · Х · Ы · С · О ·
В · Ы · Н · Р · Е · К · Ы · О · Т · Р · О · К · О · М · С · К · О · Н ·
М · Ы · С · Н · Е · С · Т · Ы · Н · О · Я · К · Р · Т · Л · Ъ · Т · Ъ ·
В · С · К · Р · С · Е · Ш · М · А · Р · К · Ы · Х · Н ·
С · Е · Г · О · Д · А · С · Н · Л · Ы · Д · Ъ · Ю · Т · Ъ · С · Е · О ·
Н · Е · М · А · Н · Р · О · Д · Ъ · Б · О · Е · М · Л · Н · О · Я ·

С · Ъ · В · Е · З · А · Н · В · С · А · Д · Н · В · Ъ · Т · К · М ·
Н · И · Ц · Ю · Н · Р · О · Д · Н · А · Д · Н · Р · А · Д · Н ·
Ж · Е · Н · Ы · Ф · Н · А · П · А · Б · Р · А · Т · А · С · К · О ·
Е · Г · О · Г · Л · Ш · Е · К · О · Е · М · У · Н · О · Я · Н · Е ·
Д · О · С · Т · О · Н · Т · Ъ · Т · И · Н · М · Ъ · Т · Н · Е · А ·
Н · Х · О · Т · Ъ · А · Ш · Е · Н · У · Б · И · Т · И · Н · О · У ·
Б · О · Ъ · С · Е · Н · А · Р · О · Д · А · З · А · Л · Е · Ъ · К · О ·
П · Р · О · К · А · Н · М · Ъ · А · Х · Ю · Н · Н · Р · О · Д · Ъ ·
С · Т · В · У · Ж · Е · Т · В · О · Р · И · М · Ю · Н · Р · О · Д · О ·
В · Р · П · Л · Е · С · А · Д · Ы · Ш · Н · Р · О · Д · Н · А ·
Д · Н · А · П · О · С · Р · Ъ · Д · Ъ · Н · К · В · Г · О · Д · Н ·
Н · Р · О · Д · У · Т · Ъ · М · Ж · Е · С · Ъ · І · С · Л · Е · Т · В · О ·
Ю · Н · У · Р · Е · У · С · А · Н · Д · А · Т · И · Е · Г · О · Ж · Е ·
А · Ш · Е · В · Ы · С · П · Р · О · С · І · Т · Ъ · О · Н · А · Ж · Е ·
А · Р · У · Т · Е · Н · А · М · Т · Е · Р · І · Ю · С · К · О · Е · Ю · Д · А ·
Ж · Д · Ъ · М · Н · Р · Е · З · Д · Ъ · Н · А · В · Л · Ю · Д · Ъ ·

ГЛ · А · К · Ю · Н · А · К · Р · Т · Л · Ъ · Н · П · Е · У · А · Л ·
Н · Ъ · Б · Ы · В · Ъ · Ц · Р · Ъ · К · Л · Е · Т · К · Ы · Р · А ·
Н · Н · Ж · Е · К · Ъ · З · Л · Е · Ж · А · Х · Ю · С · Н · І · М · Ъ ·
П · О · К · Е · Л · Е · Д · А · Т · И · Н · П · О · С · Л · А · В · Ы · С · Ъ ·
К · Н · Ю · Т · И · Н · О · Я · В · Ъ · Т · Ъ · М · Н · И · Ц · Н ·
Н · П · Р · И · Н · Е · С · О · Ш · Е · Г · Л · А · К · Ю · Е · Г · О · Н ·
А · Б · Л · Ю · Д · Ъ · Н · Д · А · Ш · Е · О · Т · Р · О · К · О · В ·
Ц · И · Н · М · Е · С · Е · М · Т · Р · І · Н · С · К · О · Е · Н · Н · П ·
Р · И · Ш · Ъ · Д · Ъ · Ш · Е · Ж · Е · У · Т · И · Ц · И · В ·
З · Е · Ш · Е · Т · Ъ · Л · О · Е · Г · О · Н · П · О · Г · Р · Ъ · С · А · Е ·
Н · Ш · Ъ · Д · Ъ · Ш · Е · В · Ъ · З · К · Ъ · С · Т · И · Ш · Е ·
Н · С · К · И · С · Л · Ы · Ш · А · В · Ж · Е · І · С · Ъ · О · Т · І ·
Д · Е · Ш · Т · Ю · Д · Р · В · Ъ · К · О · Р · А · Б · А · І · В ·
П · О · У · С · Т · О · М · Ъ · С · Т · О · Е · Д · И · Н · Ъ · Н · С ·
Ы · Ш · А · В · Ш · Е · Н · А · Р · О · Д · Н · П · О · Н · Е ·
М · Ъ · Н · Д · О · Ш · Е · П · Ъ · Ш · И · Ш · Г · Р · А · Д ·
ВУ · Е · Е · Н · Е · Г · Л · А · Р · Н · Т · Ш · Ъ · М · А ·
В · Ш · П · О · У · З · Н · А · Ш · Е · І · С · А · М · Ю · Ж · И ·
Е · М · В · С · Т · А · Т · О · Г · О · П · О · С · Л · А · В · К · С ·
У · С · Т · Р · А · Н · У · Т · О · У · Н · П · Р · И · М · Ъ · С · Е · І ·
Л · Е · М · Ю · В · С · Е · К · О · Л · Е · Ш · Е · А · Н · М · О ·
Л · Ъ · Х · Ю · Н · Д · А · Т · Ъ · Н · Ж · П · Р · И · К · О ·
С · Н · Р · Т · Ъ · С · Е · П · О · Д · Р · А · З · Ъ · Р · У · З · Ъ ·
Г · О ·

Е · А · Н · К · О · Ж · Е · П · Р · И · К · О ·
Н · Ц · Ъ · Ъ · Ш · Е · Т · О · Г · Д ·
Н · Ш · Е · К · Ъ · Н · С · Р · Н · Ж · Е ·
І · М · А · К · Н · И · Ж · И · Г ·
С · Н · Г · Л · Ш · Е · П · О · У · Т · О ·
Т · В · О · Н · П · Р · К · С · Т · Ю · П · А · І ·
М · Н · Е · Ш · Ц · Ъ · Н · Е · К ·
І · О · Т · Ъ · Р · У · К · С · К · О · Н · Х ·
К · Ъ · Ъ · Е · Д · Е · Т · Ъ · О · Н · Ж ·
Ш · А · В · Ъ · Е · Н · М · А · П · О · У ·
С · Т · Ю · П · А · С · Т · Е · З · А · П · О · В ·
Н · Ъ · З · А · П · Р · Ъ · Д · А · Н · Е ·
Т · Ъ · Ъ · З · А · П · О · В · Ъ · Д · А · Г ·
Ш · С · К · О · Е · Г · О · Н · М · Т · Р ·
К · Л · О · В · И · Т · Ъ · О · Ц · А · Н · А ·
С · М · Р · Т · И · Ю · Д · А · У · М · Н ·
О · Н · Ж · Е · Г · Л · Т · Е · Н · Ж · Е · А ·
І · М · А · Н · М · Т · Р · І · Д · А · Р ·
К · О · Д · О · Ш · М · Е · Н · Е · П · О · Л ·
С · Е · І · Н · П · Е · П · О · У · Т · Е · Т ·
Е · О · Н · А · Н · М · Т · Р · Е · С · В · О · Е ·
І · С · Т · Е · З · А · К · О · Н · Ъ · Ж · И ·
І · М · П · Е · К · Ъ · Ш · Е · Л · И · Ц · Е ·

Неколико напомена о настанку ћирилице

Настанак ћирилице као писма нераскидиво је повезан са мисионарским делом Светих Ћирила и Методија, а потом и њихових ученика као настављача започетог процеса христијанизације Словена. Околности под којима настаје једно ново писмо, у конкретном случају ћирилица, посматрано из перспективе Цркве, у потпуности одговара основним начелима заповести Исуса Христа: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога духа“ (Мт. 28, 19). Наиме, термин „научите“ недвосмислено указује на праксу која је још од времена уставовљења Цркве, на дан силаска Духа светог на апостоле у Јерусалиму (Дела ап. 2. поглавље), била и остала саставни део процеса катихуменизације људи који су се припремали да кроз крштење и причешће Светим тајнама постану део заједнице верујућих, то јест део Цркве. Да би се неко научио истинама хришћанске вере, да би разумео речи Светог писма и речи богослужбених химни и молитви које се произносе приликом богослужења, а поготово током Свете литургије, наравно да је потребно да се то чини на језику који је разумљив заједници унутар које се то дешава. Такође, да би се елементи вере попут догмата или канона пренели како свештенству, тако и верујућем народу, потребно

је постојање писма које им је блиско и разумљиво. Све то хришћански мисионари, који су кренули међу Словене уз допуштење цара Михаила Трећег (840–867) и са благословом цариградског патријарха Фотија (820–897), благовремено су припремили као саставни део труда који је био пред њима. Исто су учинили и њихови ученици и настављачи мисионарског подвига од којих су најпознатији Климент Охридски (840–916) и Наум Охридски (+ половина 10. века) управо због њиховог труда око обликовања ћирилице као писма и распрострањења њене употребе превасходно у црквеним, али постепено и световним круговима (Savić, 2016, str. 259–260). Постајући писмо које прихватају црквене и световне власти, ћирилица је, када говоримо о српском народу, постала део идентитета на којем се утемељила целокупна култура писане речи. Сведочанство о томе јесу рукописи попут Мирослављевог јеванђеља, Законоправила, Никодимовог типика.

| 55

Ћирилица као „политички проблем“

Ипак, још у најранијем периоду свога постојања, ћирилица је почела да смета првенствено свештенству Римокатоличке цркве и њиховом поимању мисионарске делатности. Довољно је присетити се небројених непријатности кроз које су прошли Свети Ћирило и Методије током мисије на просторима Моравске и Паноније. Разлог за нетрпељивост „римског свештенства“ био је вишестран. Осим верског елемента, првенствено смањења утицаја што га је „латинско свештенство“ имало на тим просторима, и све

Фотографија 2: *Мирослављево јеванђеље*: страница бр. 88, осамдесете године 12. века, Манастир Хиландар, пергамент, кожни повез, 42,8 x 29,7 x 7,5 cm, инв. бр. 026_1536

Извор: збирка Народног музеја у Београду

НАЛИТО АЛК ГЛ Н Д
МІ КІ ШІ ЮШАСІ КЛІКО
А ВУК Н КЛНАКЕ РО ХКА
МІА Т Р Г ПРАКЕДІНА
ГОСБМЕО АЛК Г Н Я
С К К К Л І Н К ПРАКЕД
С Р К Н НАКЕ РОСТК ХКА
МІА Т Р Д Г С Т Т О А К К І К
СЕНТІХ Н С Т Т О Ш Ц Л ОУ
У Н Т Е А Ж С Л О К Ж П Л С І А
К О Р Р И А Л Т Н Л О С О П А
А А Л К Г К К Л Н Е М А Х Н П Е
Л Ю Д Н Е М О Н З А К О
С Р К Н Ш І Н Г С Е П Т Е
МІА Т Р С Г С Т Х І М І К К
С Л О У К Е Н К С Е П Т Е
МІА Т Р Т Р М І К А Ш О
Л О У Х Р А Н Я А Л К Г Д
П Р А К Е Д Н И К А Ж К О
С Р К Н К К Т О С Н Е П О П А
МІА Т Р К А О К Р К Т Е Н Н Е
Г Л А Ж К І Н О А П А К Р С Т А Ж
С К Л О С А К І Ш А К Л И О А К К Ж І

С Н К С Р К Г Н Е Ш М Я
ЦА МАРЕ Ф
СТРА С Т Х І М І К К М
А Л К Г Д К А С К А Н І С Н Ж
Т Е К О У К С А З Е М А Х
С К О Н С К Ю С Н А Л Н К І
С Р К Н К К Т О З Н Е О М Я
МІА МАР А К В
С Т Т О О М Д И А Т Р І А Р Х А
С Л О У К Е Н Г С Е П Т Е
МІА МАР А К В
С К Л О К В Ш Е Н Н Е К Ц И
З А Ж П Р О Г Л Д
С К А З А Ц С І С Е Н Н Е П Р Х
С К С П О Н Т Е Г К Н И Ж
К Л Ш К Л С Т А К Ш И М А Р
С Н А С Е П Т Е П А Л А Л К Г Д
С Н Н Д Б Т К О Д Л Ж Д
С О У Ш Л О Г Л А Д

В Л Ш ЗАТЕ ТІБЛІСА
В Р Т К Ж Е Н А З А Х А Р И
Н П А Н Т А Х Ш Е С А Б

МІЦУЛІШН ККОТ
СТКОРН МНБГЪ
МНКЛНБЖЕПРН
ТЕТИНОШЕН
УЛІХХКЛСЖЕ
ШСЛАНСІАНТ
АКРНЛСНБСРШ
КАУРАДЛГАЛНАК
КШЕМЮЖЕНМЕ
СЛТЛКІДХКО
НХНМЮЖЮЕ
БЕНМНОСНТЛС
МІОДАКЛНМЕ
СМАРНХНКЛШ
КНЕНАПГЛЪРБ
УН С Е К Л Т Л П А Е
К О У К Л І К Н А Т Л
К Е Н А Х О П А Ж Е С Л
А К Ш И С М Е Т Е С Е
А К С Н Е Г О Н Н О М
Ш А Т Ш Е К Л С Е К Ж К А
С Е М Н Е Ю Д Е Т Л Ц А
А П Н Е П Р Е А Н А П Г Л

приметнијих догматско-литургијских разлика, није занемарљив ни политички фактор. Као један у низу примера који говори у прилог овој констатацији јесте и концепција великоморавског кнеза Растислава (846–870) која је, између осталог, садржала постојање самосталне моравске цркве са домаћом црквеном јерархијом као елементом у процесу одбране од утицаја не само франачких свештеника из регензбуршке и пасавске епископије/бискупије него и одбране од експанзионистичких намера цара Лудвига Првог Немачког (804–876) које је имао према простору настањеном Словенима. Посматрано из угла политикологије, разлози насртаја на ћирилицу представљају константу и заправо се нису променили током протеклих десет или једанаест векова. У нама ближој историји, као и данас, лако се препознају верско-политичке основе процеса одстрањења једног писма и утицаја његовог фактора како у структурисању идентитета народа који употребљавају ћирилицу као своје писмо, тако и у процесу опстајања тих истих народа у времену прикривених или потпуно отворених насртаја иноверника на њихово физичко постојање.

Нераскидива повезаност која постоји између религије и политике, када говоримо о простору Балканског полуострва, нарочито је изражена почев од времена средњег века. Ова „симфонија“ омогућила је да управо богослужбе-

ни језик и богослужбено писмо постану и остану својеврстан идентитетски феномен. То је, када говоримо о српском народу, нарочито долазило до изражаја у временима великих искушења. Једно од ових искушења свакако је атак Римокатоличке цркве, а потом и ислама, да што је могуће већи број Срба кроз процес конвертације напусти православље па самим тим и своје ћирилично писмо. Римокатоличка црква, неретко користећи тескобне ситуације ратова, глади, болести и неимаштине, успевала је да „милом или силом“ српски живаљ на просторима данашње Хрватске, Војводине, Црне Горе и БиХ покатоличи и потом, неретко уз свесрдну помоћ политичких кругова, преобрази не само у послушне католике него и у становништво које ће изгубити свој национални идентитет. Ова и оваква пракса, било да се дешавала у средњем веку, било у нама блиској прошлости, суштински је увек била иста. Штавише, са сигурношћу се може говорити о својеврсном континуитету настојања да се затре један народ, какав се ретко среће у историји. Када говоримо о ћирилици, верско-политички циљ њених противника био је и остао кристално јасан: ово писмо се мора одстранити из свакодневног живота, а истовремено и из свести појединца будући да је оно за Србе семиотичко обележје њихове слободе (Маријевић, 2013, стр. 147). Улога државне власти у наведеном процесу одувек је имала суштински значај. Наиме, атак на ћирилицу који је током историје постао константа у деловању неправославних хришћана или следбеника других вера да сваковрсно одстрани постојање Цркве као једне, свете, саборне и апостолске, никако није могао нити може бити у потпуности ост-

варен без свесрдне помоћи државно-политичке власти. Однос који су државне власти током историје имале према овом питању, али га имају и данас, као и политичка средства примењивана за реализацију циља одстрањења и по могућности затирања ћирилице ипак су имала одређене нијансе. Ове нијансе најчешће су зависиле и зависе од тренутне ситуације на глобалној политичкој сцени првенствено европских, али неретко и светских размера. Стога се примећује да је спектар насртаја на ћирилицу, а самим тим и на српски народ, прилично варијабилан, те правац кретања и интензитет насртаја иду од екстремно агресивног, тј. геноцидног односа према Србима и ћирилици, па све до, рецимо тако, „лазурног“ приступа реализацији задатка уништења овог писма.

Типичан пример геноцидног односа према ћириличном писму постојао у време трајања Независне Државе Хрватске (даље: НДХ). Наиме, хрватска држава устројена у вртлогу времена Другог светског рата, 25. априла 1941, свега неколико дана након озваничења постојања, законом је забранила употребу ћириличног писма на просторима који су били под њеном влашћу. Мржња према Србима у НДХ и настојање да они нестану из ове државе били су јасни и недвосмислени, па чак, ма како то звучало, и крајње искрени. Наиме, у НДХ све што је српско морало је нестати у што је могуће краћем временском року. То је био својеврстан политички пројекат у којем су улогу имали сви чиниоци, почев од Анте Павелића као прве личности НДХ. Илустративан пример озбиљности којом се приступило реализацији геноцидне идеје „чишћења“ НДХ од Срба и свега што подсећа на српско јесте стварање

„Хрватске православне цркве“. Знајући колику важност православна вера има у животу Срба, усташки идеолози су из потпуно политичких разлога створили једну класичну парасинагогу, која је, између осталог, имала за задатак управо дезинтеграцију националног и религијског идентитета. Један у низу задатака ове псеудо-цркве била је и забрана употребе ћириличног писма која је, напоменимо, била неизводљива у пракси. Наиме, политичка одлука забране употребе ћирилице могла се спровести само у административном сегменту живота јер су се неретко у матичним књигама крштених, венчаних и умрлих, штампаним на ћирилици, латиницом уписивали само имена и датуми. С друге стране, у богослужбеној пракси Хрватске православне цркве употребљаване су књиге штампане на ћирилици, тј. на црквенословенском језику (Prodić, 2020, str. 73, 75). Овакав наредбодавни однос државне власти о забрани коришћења ћирилице није тековина НДХ. Довољно је подсетити се да је она као писмо била забрањена и на просторима Хрватске, данашње БиХ, Црне Горе и Србије који су се током Првог светског рата налазили под окупацијом аустроугарске војске. Наиме, ћирилица је у поменутом периоду историје, према речима генерала Стјепана Саркотића (1858–1939), била „борбено средство“ (Stojanović, 2013, str. 91). Током друге половине 18. века, у време царице Марије Терезије (1779. године) и у време њеног сина цара Јосифа Другог (1781. и 1784. године) такође наилазимо на политичке одлуке о забрани штампања књига ћириличним писмом и о њеној употреби у школама.

У неким другим временима и у неким другим околностима световна власт била је

нешто перфиднија када се говори о умањењу распрострањености ћирилице и њеном потенцијалном одстрањењу из свакодневног живота. Овакве активности неретко су примењиване на просторима данашње Војводине, где се, управо уз допуштење државне власти, доселио и досељавао знатан број Срба. У својој борби не само за одређени степен аутономије него и за очување националног идентитета, Срби пречани користили су сваку прилику да, истрајавањем у употреби ћирилице као писма, очувају себе као народ у прилично негостољубивом окружењу, које је јасно пројављивало идеју о њиховој асимилацији. У неким областима, као рецимо у данашњој Мађарској, државна политика имала је успеха на овом пољу, о чему данас, рецимо, сведочи ситуација у Сент Андреји. У дуговременој борби српског живља за очување идентитета огроман значај имала је спремност црквене јерархије да ћирилица опстане међу Србима пречанима. Један од примера ове борбе, али и спремности на одређене политичке потезе ради ублажавања тензија између Римокатоличке и Православне цркве на простору северно од Саве и Дунава, свакако је објављивање „Монашких правила“ митрополита Викентија (Јовановић) 1733. године. Наиме, он је ову књигу штампао у бискрипталном облику, истовремено објављујући текст на славеносрпском и латинском језику. На тај начин пронашао је решење да избегне непотребну конфронтацију са ондашњим државним, али и црквеним властима римокатоличке јерархије. У сваком случају, не упуштајући се у подробнију анализу државно-административних прописа којима је државна иноверна власт Србима

сужавала или у потпуности забрањивала употребу ћирилице међу Србима на просторима где су живели и живе, јер о томе данас постоји прилично обимна стручна литература, сасвим је довољно навести да је рат за ћирилицу већ вековима својеврсна константа на просторима изван Србије, те да у овом политичком сукобу Црква и те како има своју улогу.

Када је у питању однос српског народа не само према ћирици него и према другим идентитетским елементима у временима када је имао своју државу, а поготово након Првог светског рата, такође се примећују својеврсни изазови везани за употребу писма. У Краљевини Југославији ћирилица је још увек била писмо за чију се судбину међу Србима није требало превише бринути. Штавише, политички противници Краљевине Југославије, који су је доживљавали као великосрпску творевину, у употреби ћирилице препознавали су атак на њихов национални идентитет и на тај начин најавили шта очекује ово писмо у променама на политичкој сцени Европе у надалежећем времену. Управо се то и догодило распадом Краљевине Југославије, тако да је ћирилица, као што смо већ поменули, била забрањена и прогањана јер је идентификована с православљем и Србима. Интересантно је да је употреба ћирилице у великој мери чак и након Другог светског рата зависила од политике коју је према националним питањима имала државна власт Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (даље: СФРЈ). Иако се из историјске перспективе овај период посматра као кратковремен јер је СФРЈ трајала свега неколико деценија, политички утицај и однос према ћирици ос-

тавили су значајан траг на тренутни однос, пре свега Срба, према свом писму. Штавише, можемо говорити о својеврсном ропству у којем се српски народ и даље налази, првенствено услед идеолошко-политичког утицаја, почев од времена између два светска рата, социјалистичко-комунистичких идеја Комунистичке партије Југославије (даље: КПЈ) у најширим друштвеним круговима. У свом настојању да дође на власт и да на њој опстане, поготово током Другог светског рата, КПЈ се вештим политичким маневрима експонирала као толерантна организација, која је, када се говори о очувању верско-националних особености народа који су живели на простору Југославије, имала безмало савршено избалансиран однос и чија је једна од карактеристика управо била либералност употребе писма. Ипак, како је рат на простору некадашње Краљевине Југославије одмицао и како се разбуктавала борба за власт, на видело је, када говоримо о Србима, излазило да КПЈ баш и није толико толерантна када су у питању идентитетске карактеристике српског народа. Штавише, део Срба, онај који је прихватио комунистичку идеологију и своје место пронашао у КПЈ и њеним војним формацијама, неретко је насртао на истонароднике у супротстављеним редовима или је, у мањој или већој мери, био неопредељен по питању политике. Наиме, већ тада, током рата, а поготово по његовом окончању, процес „однарођења“ Срба од своје вере, културе, па самим тим и писма, постао је својеврстан фундамент на који ће се надограђивати потоњи труд југословенских комуниста у њиховој борби са ћирилицом. Из садашње перспективе

слободно се може говорити о томе да је део Срба потпуно свесно одбацио ћирилично писмо управо током процеса „југословенизације“ и настојања да постану актери реализације идеје о братству и јединству народа и народности. За разлику од Македонаца, који су у СФРЈ ћирилицу употребљавали управо у смислу политичког оснажења новоустројене националне припадности, Срби и Црногорци приметно су поклекли пред политичким утицајем КПЈ и прихватили су решења која су неретко била на штету сопственог идентитета. Истрајност у примени тзв. српско-хрватског језика типичан је пример наведеног. Када се овоме дода и прелазак југословенског друштва, почев од половине 50-их година 20. века, из својеврсног соцреалистичког друштва у друштво које је све приметније попримало облике конзумеризма, труд да се очува ћирилица и обезбеди њена шира и истрајнија употреба неретко је био сведен на минимум. Официјелно, ћирилично писмо је у СФРЈ имало равноправан положај са латиничним писмом. Штавише, ћирилица је у основнообразовном систему, у неким од тадашњих република и аутономних покрајина, било прво писмо у процесу описмењавања и стицања образовања. Слична ситуација била је са наизглед обичним, свакодневним стварима, попут табли са називима улица, административним обрасцима, документима... С друге стране, захваљујући конзумеристичком стилу живота који, нагласимо, није био нимало безначајан у СФРЈ, латинично писмо постајало је доминантно у многим сегментима. Најједноставнији начин да се укаже на узрастајућу тенденцију прихватања и ширења употребе

латиничног писма међу Србима јесте посматрање оновремене дневне штампе и часописа, сачуваних телевизијских снимака, фотографија различитих производа, рекламних кампања... На пример, локална дискографска кућа, какав је био Дискос из Александровца (основана 1962. године), коју памтимо по томе што је објављивала „народну“ музику стварану у стилу српске музичке традиције, имала је лого исписан латиничним писмом. Идентична ситуација приметна је с амбалажом прехрамбених производа. На пример, тек је понека чоколада или неки други кондиторски производ настао у Србији имала амбалажу исписану ћириличним писмом. С друге стране, неупоредиво већи број производа имао је амбалажу на латиничном писму. Као пример можемо поменути кекс „плазма“ који се производи у Пожаревцу почев од 1974. године, „чипс“ који се производи у Чачку, производе „Параћинке“ из Параћина за коју се са својеврсним поносом наглашавало да је основана далеке 1924. године... Идентична ситуација постојала је и са алкохолним и безалкохолним пићима произвођача с простора Србије и Војводине – Рубинов „вињак“, суботички „пелинковац“, прокупачка „стомаклија“ и многи други производи имали су у СФРЈ етикете исписане латиничним писмом. Када говоримо о пиву, употреба ћирилице била је још приметна, рецимо, на етикети „Јагодинског пива“. С друге стране, имамо пример „Бип пива“ на чијим флашама сусрећемо етикете исписане латиницом, а потом и ћириличним писмом. Ситуација је донекле била другачија када су у питању безалкохолна пића, конкретно минерална вода. Дуже време етикете минералне

газиране воде „Књаз Милош“ биле су исписане ћирилицом исто као и воде „Врњци“ која је флаширана у Врњачкој Бањи. У појединим случајевима били су приметни бискриптални натписи, као на пример на Рубиновом вину „Цар Лазар“ (лого фирме на латиници, назив производа на ћирилици). Слична ситуација била је и у дуванској индустрији, где се срећу бискриптални натписи на производима попут „нишке Дрине“ и „зелене Мораве“. Ипак, будући да су ти производи били, да тако кажемо, „временски превазиђени“ (реч је о цигаретама без филтера), јасни су разлози задржавања употребе ћириличног писма на њиховим омотима све до момента престанка производње након што је извршена власничка трансформација фабрике дувана у Нишу.

С друге стране, Српска православна црква (даље: СПЦ) одредила је, јасно и недвосмислено, у члану 4. свог Устава, обнародованог 1957. у потпуно новом друштвено-политичком окружењу, ћирилицу као службено писмо, са могућношћу одступања само у изузетним и оправданим случајевима, те је, уз још свега неколико државних институција (САНУ, Матица српска...), била јединствен пример истрајавања у употреби ћирилице у тим временима изазовним за очување српског културног идентитета.

Последња деценија 20. века донела је нове изазове и проблеме у вези с употребом ћирилице. Ови проблеми, из угла религије и политике, у основи нису били нешто ново. Штавише, поготово на простору Републике Хрватске, а такође и у делу Босне и Херцеговине, сусрећемо се са политичком рехабилитацијом идеја о забрани употребе ћирилице управо према

моделу с којим су се Срби сусрели почев од 25. априла 1941. године. Наиме, ратна дешавања, која су проузроковала поновно страдање Срба и њихово протеривање са вековних огњишта, подразумевала су затирање трагова не само о српском културном наслеђу него и њиховом физичком постојању. Ипак, за разлику од времена НДХ, на простору новостворених држава, попут Хрватске, БиХ и Црне Горе, политичка, а такође и верска дешавања, у значајној мери довешће до нешто другачијег односа према ћирилици као писму. Ћирилица је у овом периоду препозната и означена као писмо Срба. Политичка позиција Срба, на пример у БиХ, одређивала је и одређује однос према ћирилици. На пример, у Федерацији БиХ (даље: ФБиХ) ћирилично писмо, према одредбама закона, равноправно је са латиницом. Такође, однос према српском народу у овом делу БиХ, по слову закона, изједначава њихова права с другим народима. Али, у свакодневици, ситуација је приметно другачија. О томе, између осталог, говори и податак да је према попису из 2013. године на територији ФБиХ живело 56.550 Срба а да је према подацима из 2022. године њихов број сведен на 36.320 (*Politika*, 2. 1. 2023). Притисак на српски живаљ осећа се и кроз нетрпељивост коју већинско становништво у овом ентитету има према ћирилици као писму Срба. Наиме, уништавање натписа исписаним ћирилицом, чак и на саобраћајним знацима, што иначе представља кривично дело нарушавања безбедности, сасвим је јасна порука недобродошлице српском становништву. С друге стране, у Републици Српској (даље: РС) сусрећемо се са знатно изазовнијим проблемом. У средини

која је већински настањена Србима и где је већ неколико деценија уназад ћирилица, политички посматрано, законом заштићена као писмо, примећује се све интензивнија пракса њеног одстрањења из свакодневног живота из потпуно другачијих разлога. Овај проблем указује на верско-политички ничим изазвано затирање ћирилице кроз својевољне поступке појединаца према сопственом језику и писму. Наиме, ћирилица се посматра као нешто ретроградно, демодне, што смета економским интересима. Уколико се овлаш усредсредимо на тренутну ситуацију у РС, примећујемо обимност и озбиљност проблема. Шетајући улицама Пала или Источног Сарајева, тј. простора који је имао и те како важну улогу у процесу очувања српског националног корпуса у грађанском сукобу који је избио 1992. године у БиХ, приметна је све израженија пракса употребе латиничног писма, првенствено у називима и натписима угоститељских објеката, приватних предузећа, трговина... Реч је о пракси кроз коју су већ прошли многи градови по Србији. Рецимо, у Београду или Новом Саду значајан број натписа по објектима одавно је исписан само и искључиво латиничним писмом, уз употребу назива страног порекла. Тај, на први поглед по многима безначајан проблем, није ни најмање безазлен као што се то чини. Наиме, један од изражених знакова глобализованог света управо је инсистирање, па самим тим и увећавање степена међузависности како на нивоу држава, тако и на нивоу нација. Овај процес, нагласимо, може резултирати губитком сопственог идентитета, па самим тим и нестајањем његових препознатљивих особина какви су, у случају Срба,

језик и писмо. Овде долазимо до тога да је, да би се сачувала и оснажила употреба ћирилице као писма, наведену појаву потребно посматрати као нешто што захтева предузимање нужних корака у области национално одговорне политике, која ће се темељити на реалним проценама, потребама и интересима одбране земље од свих врста угрожавања њене безбедности и суверености (Despotović, 2023, str. 135).

Могући кораци у правцу очувања и веће употребе ћирилице у свакодневном животу

Који су то нужни кораци које треба предузети и да ли су они практично изводљиви? Очување националног идентитета у време већ поодмакле глобализације крајње је изазован процес. Речено богословском терминологијом, може се говорити о својеврсном подвигу у смислу истрајавања у супротстављању сваковрсним искушењима зарад очувања како себе као појединца, тако и заједнице – народа, државе, Цркве. Облици глобализације су разноврсни, а ми ћемо се усредсредити управо на један од елемената тзв. културне глобализације, конкретно употребе писма и језика. Наиме, политичке елите, као што се може приметити, све више акценат стављају на туризам и угоститељство као на перспективне гране економије. Изазов с којим се срећемо, а у вези је са писмом и језиком, јесте у израженој пракси подилажења и снисхођења клијентима без обзира на то да ли они долазе из иностранства или су пак „домаћи“. Резултат оваквог приступа заправо и доводи до тога да се ћирилично писмо замењује

латиничним и да се, готово по правилу, за називе угоститељских објеката одабирају страни термини. Познато је да тражење културног идентитета, а ми смо приморани да трагамо за њим, условљено друштвеном, политичком и економском ситуацијом једне земље. Да ли то истовремено подразумева и кораке које смо учинили и чинимо када је реч о писму? Наравно да не подразумева. Непромишљено прихватање наизглед небитних детаља каквим се чини запостављање сопственог писма и језика не мора бити правило у процесу економског развоја једне државе. Као пример може нам послужити Народна Република Кина. Наиме, ова држава је 1989. године увела политику „отворених врата“, што је подразумевало долазак људи са Запада, па самим тим и другачијих култура и вредности. С друге стране, Кина је и поред тога задржала свој језик, писмо и друге традиционалне вредности по којима је препознатљива. Да би се то реализовало у пракси, неопходна је политичка воља. Кинези су, као што примећујемо, имали политичку вољу и по ко зна који пут у својој вишемиленијумској историји поступили крајње прагматично, и наравно у своју корист. Да ли је такав политички потез могућ и на просторима / у државама у којима се користи ћирилица као законом дозвољено писмо? Свакако да је могућ, првенствено уколико политичка елита и СПЦ благовремено препознају бенефите овог потеза.

Будући да је ћирилица, као што смо рекли, службено писмо СПЦ, не треба доводити у сумњу спремност више црквене јерархије на снажније ангажовање поводом употребе ћирилице, пре свега унутар корпуса верујућег на-

64 | рода. Ипак, и овде постоје својеврсни изазови. Наиме, не треба да завања околност да СПЦ постаје црква дијаспоре. Овај детаљ додатно треба да подстакне на истрајније настојање да се употреба ћириличног писма очува у надолазећим генерацијама (Prodić, 2019, str. 389). С друге стране, пред политичким првацима налази се нешто тежи и изазовнији задатак. Упоредо с превазилажењем изазова који су настали захваљујући одлукама о прогону ћирилице у срединама где је она препозната као писмо непожељног народа и упркос томе што су језици синтетичких нација на постјугословенском простору умногоме базирани на српском језику, постоји очевидна потреба за њеним опстајањем чак и на простору Србије и Републике Српске. Ојачавање аспеката меке моћи државе подразумева доношење одлука којима би се, између осталог, подстакло питање употребе ћирилице у свакодневном животу. Потпуно је јасно да утицај лакомисленог прихватања западног система вредности, па самим тим и терминологије, има дубоке корене у нашем друштву. Језик је неретко снажан показатељ поменутог проблема јер, рецимо, „жилет“ и даље остаје реч која код нас означава ножић за бријање иако је то у основи назив за

француског произвођача козметике. Оваквих примера је сијасет у нашем језику и они су се одомаћили у свакодневној употреби. Ипак, када говоримо о писму, оно што се може променити, а тиче се политичке воље, јесте да се, конкретно у области услужних делатности (туризам и угоститељство), променама пореског система власници подстакну да што је могуће више користе ћирилицу као писмо. Конкретно, ако је власник ресторана кроз умањење пореза за неколико процената мотивисан да име ресторана и јеловник испише и ћирилицом, велика је вероватноћа да ће се он одлучити на такав потез. На тај начин држава ће себе можда ускратити за одређени приход у неком краћем временском интервалу, али ће истовремено направити значајан политички искорак на ништа мање значајном пољу какво је интензивирање употребе ћирилице као идентитетског писма. Такође, подстицај државе који за циљ има оснажење националног елемента без омаловажавања или забране онога што у основи представља део нечије туђе културе доноси додатне политичке поене како на домаћој, тако и на међународној политичкој сцени и, што је важно нагласити, примером показује политичку спремност за очување идентитета.

References / Литература

- Despotović, Lj., Glišin, V. (2023). *Protection of Serbia: contributions to the geopolitics of national security*. Novi Sad; Beograd: Arhiv Vojvodine; Institut za političke studije. [In Serbian]
- Krkljuš, Lj. (2010). The autonomy of Vojvodina before 1918, *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, LVIII (2), 5-35. Available at: https://anali.rs/xml/201-/2010c/2010-2c/Anali_2010-2_005-035.pdf [In Serbian]
- Marojević, R. (2013). Steps and methods of supplanting the Cyrillic. In: M. Kovacević (ed.) *In the protection of the Serbian Cyrillic* (chrestomathy) (146-151). Pale: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo "Prosvjeta". [In Serbian]
- National newspaper of the Independent State of Croatia*, 25th April 1941
- Prodić, S. (2019). Serbian Orthodox Church like Church of diaspora in front of challenges of everyday life. *Kultura polisa*, XVI (38), 383-394, Available at: <https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/298/275> [In Serbian]
- Prodić, S. (2020). *Retrofuturism of the Croatian Orthodox Church*. Jagodina: Gambit [In Serbian]
- Savić, V. (2016). The Serbian Redaction of the Church Slavonic Language: From St. Clement, the Bishop of the Slavs, to St. Sava, the Serbian Archbishop. *Slověne: International Journal of Slavic Studies*, V (2), 231-339 Available at: http://slovene.ru/2016_2_Savic.pdf. [In Serbian]
- Stojanović, J. (2013). The tradition, distribution and status of the Serbian Cyrillic – throughout centuries and today. In: M. Kovačević (ed.) *In the protection of the Serbian Cyrillic* (chrestomathy) (73-113). Pale: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo "Prosvjeta". [In Serbian]

Slobodan Đ. Prodić

Faculty of European Legal and Political Studies
Belgrade (Serbia)

The Cyrillic between religion and politics

Summary

66 | One of the attributes of the Cyrillic is that it has been exposed to numerous attacks in the aim of particular or total extinction since its creation. Those who are against Christianity are also against the Cyrillic, as the Cyrillic was created because of the expanding Orthodox religion among Slavs. The fight against the Church includes the fight against the Cyrillic. There have been different types of these fights, but they have often had a political background. Therefore, we can say that for centuries the Cyrillic has been the target of different oppressors who tried and are still trying in different ways to destroy the Orthodox-Christian identity of both Serbian and other nations whose existence and survival also depend on their script and language.

Keywords: Serbs, Cyrillic, identity, Orthodox Christianity, politics